

KVALITATÍVNE, ALEBO KVANTITATÍVNE METÓDY V SOCIÁLNYCH VEDÁCH?

IGOR HANZEL, Katedra logiky a metodológie vied FiF UK, Bratislava

HANZEL, I.: Qualitative, or Quantitative Methods in Social Sciences?
FILOZOFIA 64, 2009, No 7, p. 646

The aim of the paper is to discuss the views, which approach the qualitative and quantitative methods in social sciences as either separable, or irreconcilable. First, the author gives an outline of those views and shows, how they deal with various aspects of the qualitative/quantitative divide. Next, he tries to indicate the roots of that divide in the works of Herbert Blumer. Further, his analysis of the categories of quantity, quality, and measure is designed to show that the divide in question is based on a wrong, one-sided understanding of the qualitative as well as quantitative approaches, which in fact can neither be separated nor conceived of as contradictory.

Keywords: Quality – Quantity – Measure – Blumer – Howe – Ellis – Hegel

Cieľom tejto štúdie je preskúmať názory, ktoré pristupujú ku kvalitatívnym a kvantitatívnym metódam sociálnych vied ako k v *zásade oddeliteľným*, či dokonca ako k *nezlučiteľným* metódam sociálnych vied. Najprv charakterizujeme tieto názory a ukážeme, ako pristupujú k jednotlivým aspektom sporu o kvalitatívne a kvantitatívne metódy, totiž k jeho *technickému, metodologickému a epistemologickému* aspektu. Ďalej sa pokúsime preskúmať základy tohto sporu rozborom niektorých aspektov prác Herberta Blumera. Nakoniec sa prostredníctvom analýzy kategórií kvality, kvantity a miery pokúsime ukázať, že uvedený spor sa zakladá na jednostrannom chápaní kvalitatívnych a kvantitatívnych prístupov, ktoré v skutočnosti nemožno ani oddeliť, ani klásť do protikladu.

1. Spor o kvalitatívne a kvantitatívne metódy v sociálnych vedách. Pred tridsiatimi rokmi Reichardt a Cook predložili nasledujúce zhrnutie sporu o kvalitatívne a kvantitatívne metódy pochopeného ako konflikt paradigiem, pričom každá z nich je charakterizovaná nasledujúcimi atribútmi ([26], 10):¹

Kvalitatívna paradigma	Kvantitatívna paradigma
obhajaie použitie kvalitatívnych metód	obhajaie použitie kvantitatívnych metód
fenomenologizmus a <i>verstehen</i> ; zaoberá sa <i>chápaním</i> ľudského správania z hľadiska referenčného rámca samotného aktéra	logický pozitivizmus; hľadá <i>fakty</i> alebo <i>príčiny</i> sociálnych fenoménov pričom veľmi nezohľadňuje subjektívne stavy individuí
naturalistické a nekontrolované pozorovanie	invazívne (<i>obtrusive</i>) a kontrolované meranie
Subjektívna	Objektívna

¹ Odlišnú charakterizáciu sporu o kvalitatívne a kvantitatívne metódy pozri v ([24], 235 – 236).

Kvalitatívna paradigma	Kvantitatívna paradigma
zakotvená, orientovaná na objavy, výskumná, rozširujúca, deskriptívna a induktívna	nezakotvená, orientovaná na verifikáciu potvrdzujúca, redukcionistická, inferenčná, a hypoteticko-deduktívna
orientovaná na proces	orientovaná na výsledok
platné; „reálne“, „bohaté“ a „hlboké“ údaje	spoľahlivé; „tvrdé“ a opakovateľné údaje
nezovšeobecniteľnosť; štúdie jednotlivého prípadu	zovšeobecniteľnosť; viacnásobná prípadová štúdia
holistická	partikularistická
predpokladá dynamickú realitu	predpokladá stabilnú realitu

Tab. 1: Reichardt a Cook o atribútoch kvalitatívnej a kvantitatívnej paradigmy

Uvedený spor je tu charakterizovaný prostredníctvom možného spojenia medzi príslušnou metódou a atribútmi paradigmy. Zároveň títo autori uvádzajú nasledujúce delenie sociálno-vedných *technik/metód* na kvalitatívnu a kvantitatívnu skupinu ([26], 7):

Kvalitatívne metódy/techniky	Kvantitatívne metódy/techniky
etnografia, štúdie jednotlivých prípadov, hĺbkové rozhovory, rozhovory s členmi vybranej skupiny	znáhodňované experimenty, kvázi-experimenty, „objektívne“ písomné testy, multivariačná štatistická analýza, prieskumy na vzorkách

Tab. 2: Reichardt a Cook o metódach/technikách kvalitatívneho a kvantitatívneho výskumu

Podrobnejší výpočet výskumných metód/technik uvádza D. Silverman ([28], 82, 84):

Kvalitatívne metódy	Charakteristiky výskumu	Kvantitatívne metódy	Charakteristiky výskumu
pozorovanie	dlhšie obdobie kontaktu	Sociálny prieskum	vytváranie vzorky na základe náhodného výberu merané premenné
text a dokumenty	pozornosť sa venuje organizácii a použitiu tohto materiálu	experiment	experimentálny stimul kontrolná skupina nevystavená stimulu
rozhovory	relatívne neštruktúrované a otvorené	oficiálne štatistiky	analýza predtým zozbieraných údajov
audio- a videozáznamy	presné prepisy prirodzene sa vyskytujúcich interakcií	štruktúrované pozorovanie analýza obsahu	pozorovania zaznamenávané podľa vopred určeného modelu vopred určené kategórie použité na kvantifikáciu obsahu produktov masmédií

Tab. 3: D. Silverman o kvalitatívnych a kvantitatívnych výskumných metódach a ich charakteristikách

Odlišnú charakteristiku povahy sporu o kvalitatívne a kvantitatívne metódy predkladá A. Bryman ([6], 94):

	Kvantitatívny výskum	Kvalitatívny výskum
úloha kvalitatívneho výskumu	prípravná	prostriedok na skúmanie interpretácií aktéra
vzťah medzi výskumníkom a subjektom	z odstupe	blízky
postoj výskumníka vzhľadom na subjekt	outsider	insider
vzťah medzi teóriou/pojmom a výskumom	potvrdenie	emergentný
výskumná stratégia	štruktúrovaná	neštruktúrovaná
rozsah zistení	nomotetický	idiografický
obraz sociálnej reality	statická a externá vzhľadom na aktéra	procesuálna a sociálne konštruovaná aktérom
povaha údajov	tvrdé, spoľahlivé	bohaté, nasýtené

Tab. 4: Alan Bryman o rozdieloch medzi kvalitatívnym a kvantitatívnym výskumom

Na základe takýchto charakterizácií rozdielov medzi kvalitatívnym a kvantitatívnym výskumom potom možno pristupovať k samotnému sporu o kvalitatívne a kvantitatívne metódy z dvoch hľadísk. Podľa jedného, *umierneného*, tu máme dočinenia len s dvoma odlišnými množinami *technik*, ktoré možno podľa potreby *navzájom kombinovať*,² a podľa druhého, *radikálneho*, má samotný spor svoj pôvod v *paradigmaticky odlišných epistemológiách*, a teda príslušné techniky/metódy nie je možné ľubovoľne kombinovať.

Podľa umierneného stanoviska je „voľba numerických a nenumerických metód primárne založená na pragmatických úvahách. Tie obsahujú napríklad rozsah a ohraničenia operacionalizácie jednotlivých premenných, dostatok času a dostupnosť zdrojov (napríklad na uskutočnenie extenzívnych rozhovorov namiesto použitia ‚predprogramovaných‘ metód poskytovaných dotazníkmi) a tiež kompromisy dané v rozhodnutiach pri voľbe vzoriek (*sampling*)“ ([19], 28).

Podľa radikálneho stanoviska majú kvantitatívne metódy/techniky svoje korene (*intellectual underpinning*) v pozitivistickej a realistickej paradigme, zatiaľ čo kvalitatívne metódy/techniky majú svoje korene v interpretativistickej, konštruktivistickej a naturalistickej³ paradigme. Protiklad týchto paradigiem charakterizuje E. G. Guba nasledovne: „Jedna vylučuje druhú podobne, ako presvedčenie, že Zem je guľatá vylučuje presvedčenie, že Zem je plochá“ ([9], 31). Protiklad týchto paradigiem sa potom vyjadruje nasledovne ([25], 37):

² M. Hammersley v [12] a [13] formuluje kritické stanovisko k možnosti jednoduchej kombinácie kvalitatívnych a kvantitatívnych metód, pričom sa nestotožňuje s radikálnym paradigmatickým stanoviskom. Jeho kritiku „čisto“ kvalitatívnych a kvantitatívnych metód pozri in: ([14]; [15]).

³ Explikácie termínu „naturalistický“ v tomto kontexte pozri in: ([9]; [10]; [25]). O odlišných označeniach kvalitatívnych a kvantitatívnych postupov pozri [7].

Axiómy	Pozitivistická paradigma	Naturalistická paradigma
povaha reality	realita je jedna, hmatateľná a rozložiteľná	realita je mnohotvárna (<i>multiple</i>), konštruovaná a holistická
vzťah medzi poznávajúcim a poznávaným	poznávajúci a poznávané sú nezávislé; dualizmus	poznávajúci a poznávané sú interagujúce, neoddeliteľné
možnosť zovšeobecnenia	časovo a kontextovo nezávislé zovšeobecnenia (nomotetické výroky) sú možné	možné sú len časovo a kontextovo viazané pracovné hypotézy (idiografické výroky)
možnosť kauzálnych spojení	existujú reálne príčiny časovo predchádzajúce účinky alebo existujúce súčasne s nimi	všetky entity sú v stave vzájomného súčasného ovplyvňovania, takže nie je možné odlíšiť príčiny od účinkov
úloha hodnôt	výskum nie je hodnotovo viazaný	výskum je hodnotovo viazaný

Tab. 5: Protiklad pozitivistickej a naturalistickej paradigmy

Štandardnú charakterizáciu kvalitatívnych a kvantitatívnych prístupov v sociálnych vedách zhrňujeme v nasledujúcej tabuľke:⁴

Prístup	Techniky a metódy	Východiská	Metodológia	Ústredná kategória
kvalitatívny	pozorovanie, použitie textov a dokumentov, neštruktúrované a otvorené rozhovory, prepisy prirodzene sa vyskytujúcich interakcií pomocou audio- a videozáznamov	symbolický interakcionizmus, fenomenológia, naturalizmus, etogenika atď.	idiografická, založená na chápaní	kvalita
kvantitatívny	tvorba vzoriek na základe náhodného výberu a zavedenie meraných premenných v sociálnom prieskume, tvorba podnetov v experimentoch, analýza údajov zhromaždených v oficiálnych štatistikách, štruktúrované pozorovania	pozitivismus realizmus	explanácia na základe nomotetických výrokov	kvantita

Tab. 6: Štandardná charakterizácia kvalitatívnych a kvantitatívnych prístupov

⁴ Termín „etogenika“ zaviedli Harré a Secord v [16].

2. Spor o kvalitatívne a kvantitatívne metódy: Späť k Blumerovi. Z pohľadu cieľov tejto štúdie je možné aspoň čiastočne nájsť pôvod sporu o kvalitatívne a kvantitatívne metódy v sociálnych vedách v určitých aspektoch prác Herberta Blumera.⁵ Tu hodno spomenúť štyri ich aspekty:

Po prvé, už vo svojej štúdii z roku 1940 Blumer postuluje nasledujúci rozdiel medzi prírodnými a sociálnymi vedami, totiž medzi odlišnými typmi pozorovania aplikovanými na ich fenomény: „Jednou vecou, ktorú pri pozorovaní ľudského správania môže pozorovateľ okamžite zistiť a identifikovať, je to, čo možno nazvať fyzickým konaním, napríklad zovretie ruky, beh, rezanie nožom a nesenie nejakého predmetu. Takéto druhy činností možno priamo pozorovať a ľahko identifikovať. Ich opisy alebo deskriptívne vysvetlenia sa dajú priamo verifikovať, keďže koniec koncov... môžu byť preložené do časopriestorového rámca alebo prevedené do toho, čo George Mead nazval dotykovo-zrakovým poľom. Existuje však ešte niečo iné, čo sa odhalí pri pozorovaní ľudského správania, čo je výrazne odlišnej povahy, napríklad keď pozorujeme, že nejaká osoba koná agresívne, útočne, zdvorilo, nenávisťne, žiarlivo alebo láskavo. Takýto druh aktivity nemožno redukovať na fyzický akt ani preložiť do časopriestorového rámca pri zachovaní povahy nanačenej použitými príslovkami. Je to taký druh aktu, ktorý je skutočne sociálny... Pozorovanie, ktoré zisťuje takýto druh aktu, je odlišné od toho, ktoré odhaľuje fyzikálny akt, a je, mimochodom, zložitej povahy. Je zložité tým, že sa uskutočňuje vo forme súdu založenom na cítení (*sensing*) sociálnych vzťahov situácie, v ktorej sa správanie vyskytuje, a na aplikovaní určitej sociálnej normy danej v skúsenosti pozorovateľa...“ ([1], 714 – 715).

Po druhé, už v roku 1940, keď sa zaoberal problémom nepresnej a vágnej povahy väčšiny pojmov sociálnej psychológie, Blumer formuluje vzhľadom na metódu operacionálneho definovania pojmov svoju prvú kritiku kvantitatívneho prístupu: „Táto metóda by zjavne ohraničila význam pojmu na kvantitatívne a meracie údaje získané vzhľadom naň. Prevládajúce pojmy – alebo aspoň niektoré z nich – by sa prijali; prostriedky na výpočet a meranie by sa použili v prípade každého pojmu; výsledná informácia by konštituovala obsah a význam pojmu... Avšak kritické úvahy o tejto metóde nás presvedčajú o tom, že neposkytuje riešenie problému... Operacionálna procedúra... by úspešne vyriešila problém vágnych pojmov v sociálnej psychológii len vtedy, ak by problémy, z ktorých vzišli pojmy, a veci, na ktoré referujú, boli vo svojej podstate kvantitatívne... ak sa neukáže, že ich nekvantitatívne aspekty im nie sú vlastné (*spurious*), tak ‚operacionálna‘ metóda nie je spôsobom, ako riešiť problém, o ktorom uvažujeme v tejto štúdii“ ([1], 710 – 711).

Po tretie, pri návrate k problematike vágnosti pojmov, teraz už v sociálnej vede vo všeobecnosti, rozlišuje medzi dvoma typmi pojmov, totiž medzi *definitívnymi* (*definitive*) a *senzitivizujúcimi* (*sensitizing*) pojmi: „Definitívny pojem referuje presne na to, čo je spoločné triede objektov, za pomoci jasnej definície prostredníctvom atribútov alebo meradiel (*bench marks*). Táto definícia, resp. tieto meradlá slúžia ako prostriedok na jasné definovanie individuálnej inštancie triedy a na charakterizovanie tej inštancie, ktorá je pokrytá týmto pojmom. Senzitivizujúci pojem nemá takúto špecifikáciu atribútov či meradiel, a v dôsledku toho neumožňuje používateľovi prejsť priamo k inštancii a k jej rele-

⁵ Podrobnú analýzu prác H. Blumera z hľadiska kvalitatívnych metód pozri v [11].

vantnému obsahu. Namiesto toho dáva používateľovi všeobecnú predstavu (*sense*), o referencii a návod na postup k empirickým inštanciam ([2], 7).⁶

Blumer zároveň tvrdí, že zatiaľ čo „definitívne pojmy dávajú predpis na to, čo vidíme“ ([2], 7), senzitivizujúce pojmy „len navrhujú, ktorým smerom sa pozerat’... Nemajú presnú referenciu a nemajú meradlá umožňujúce jednoznačnú identifikáciu určitej špecifickej inštancie a jej obsahu. Namiesto toho sa zakladajú na všeobecnom zmysle toho, čo je relevantné“ ([2], 7). Pokračovaním jeho štúdie z roku 1940 je teraz už jasné vyhlásenie, že *pojmy použité v sociálnych vedách môžu byť len pojmiami senzitivizujúcimi*: „Za empirický svet našej disciplíny považujem prirodzený sociálny svet každodennej skúsenosti. V tomto prirodzenom svete každý predmet našich úvah... má špecifickú, zvláštnu alebo jedinečnú povahu a nachádza sa v kontexte podobne špecifickej povahy. Myslím, že je to táto špecifická povaha empirickej inštancie a jej rámec (*setting*), ktoré vysvetľujú, prečo sú naše pojmy senzitivizujúce, a nie definitívne. Pristupujúc k empirickej inštancii pojmu za účelom skúmania alebo analýzy, neobmedzujeme, a zjavne ani nemôžeme obmedziť, naše úvahy na to, čo je pokryté abstraktnou referenciou pojmu. Neponechávame bokom to, čo dáva každej inštancii jej špecifický charakter, a neohraničujeme sa na to, čo má spoločné s inými inštanciami z triedy pokrytej daným pojmom“ ([2], 7 – 8). Ak ďalej zohľadníme to, čo Blumer hovorí o definitívnych pojmoch, totiž že nám umožňujú opísať to, čo vidíme, a že takéto videnie je súčasťou pozorovania fenoménov patriacich do rámca prírodných vied ([1], 714), tak definitívne pojmy sú aplikované práve v tomto rámci. V ďalšej časti tejto štúdie sa vrátíme k Blumerovej charakterizácii senzitivizujúcich pojmov a podáme jej kritiku.

Po štvrté, Blumer sa vracia k problematike aplikácie kvantifikačných procedúr v sociálnych vedách, tentoraz pod názvom „analýza premennej“, a podrobuje ju nasledujúcej kritike. Vychádza z jednej z premís symbolického interakcionizmu, ktorého je zástancom, podľa ktorej ľudské konanie a sociálny život v skupinách ľudí sa zakladajú na *neustálom procese interpretácie*; ten „dáva charakter ľudskému skupinovému životu, ktorý, ako sa zdá, sa nezhoduje s logickými premisami analýzy premennej“ ([3], 685). Túto nezhodu charakterizuje nasledovne: „Vzniká teraz otázka: Ako môže premenná zahrnúť proces interpretácie?... Interpretácia je svojbytný formačný proces, konštruuje významy, ktoré... nie sú predurčené alebo určené nezávislou premennou. Ak niekto prijme tento fakt a navrhne pristupovať k aktu interpretácie ako k formačnému procesu, tak vzniká otázka, ako ho charakterizovať ako premennú. Akú kvalitu mu priradiť, akú vlastnosť alebo skupinu vlastností?“ ([3], 687).

Ako odpoveď na túto otázku vyhlasuje, že proces interpretácie nemôže byť charakterizovaný ani jeho výsledkom, ani jeho predpokladmi, ktoré do neho vstupujú ako jeho konštitutívne prvky; tieto sa totiž „menia od jednej inštancie interpretácie k druhej a tiež sa posúvajú od bodu k bodu vo vývine aktu“ ([3], 687).

Nakoniec Blumer konfrontuje aplikáciu premenných s faktom, že sa významy v interpretačných procesoch posúvajú. Tvrdí, že tento „meniaci a posúvajúci sa obsah nedáva žiadny základ na premenu aktu interpretácie na premennú... Otázka, ako aktu interpretácie môže byť prisúdená kvalitatívna konštantnosť, ktorá sa logicky vyžaduje od premen-

⁶ V tejto štúdii sa zaoberáme len Blumerovým pohľadom na senzitivizujúce pojmy; analýzu jeho pohľadu na definitívne pojmy pozri v [4].

nej, nebola doteraz zodpovedaná... je potrebné ho [akt interpretácie – I. H.] uchopiť ako premennú alebo ako množinu premenných spôsobom, ktorý vyjadruje jeho fungovanie pri premene skúsenosti na aktivitu. To je problém a vlastne dilema, ktorej čelí analýza premennej v našej oblasti. V logickom rámci analýzy premennej nevidím na ňu žiadnu odpoveď“ ([3], 687 – 688).

V ďalšej časti tejto štúdie sa vrátíme k tejto problematike a ukážeme, ako je možné zjednotiť zmeny významu a konštantnosť kvality so zavedením premenných.

3. Možné riešenia

3.1 Prekračovanie štandardných prístupov. Pokúsime sa teraz podať kritiku uvedených názorov H. Blumera tým, že prekročíme štandardné prístupy v nasledujúcich troch aspektoch sporu o kvalitatívne a kvantitatívne metódy: Po prvé, považujeme to, čo sa zvyčajne nazýva „teória“, za jednotu *aplikovaných kategórií, aplikovaných metód a použitých teoretických pojmov*. Táto jednotu umožňuje formulovať a riešiť problémy empirickej povahy formulované v empirických pojmoch, ktoré potom vedú k novým empirickým problémom.

Po druhé, pokúšame sa pristupovať k sporu o kvalitatívne a kvantitatívne metódy takým spôsobom, že považujeme kvalitu a kvantitu za *kategórie myslenia*, ktoré sú dané tak v prírodných, ako aj v sociálnych vedách. Kategórie umožňujú podľa nášho názoru tak epistemický/kognitívny vzťah empirických vied k objektom ich výskumu, ako aj vývin tohto vzťahu. Kategórie preto považujeme za *myšlienkové vyjadrenie vzťahov medzi príslušnou empirickou vedou a fenoménmi, ktoré skúma*. Zjednocujú tým v sebe *epistemický rozmer* (predstavujú *poznanie* skúmaných objektov) a *ontologický rozmer* (predstavujú *poznanie skúmaných objektov*).

Je prekvapujúce, že i keď zo všetkých dichotómií, ktoré sú symptomatické pre súčasnú sociológiu,⁷ sa len dichotómia medzi kvalitatívnym a kvantitatívnym priamo ponúka na kategoriálnu analýzu, doterajšia diskusia takúto analýzu tejto dichotómie obchádzala. Budeme pristupovať k týmto kategóriám z *metakategoriálnej* roviny, pričom sa budeme opierať predovšetkým o Hegelove explikácie. Túto metakategoriálnu rovinu považujeme za súčasť *paradigmaticko-epistemologického aspektu sporu o kvalitatívne a kvantitatívne metódy*.

Po tretie, za ďalšiu integrálnu súčasť *paradigmaticko-epistemologického aspektu* tohto sporu považujeme analýzu *metód explanácie založenú na vedeckých zákonoch*; túto analýzu považujeme za súčasť *metodológie*. Pre obmedzený rozsah štúdie sa ňou predbežne nezaobráame.

Po štvrté, analýzu na úrovni *metodológie* treba zjednotiť s analýzou na úrovni *metakategorií*; spolu potom tvoria to, čo možno nazvať *meta„teóriou“*. Používame tu úvodzovky, keďže analýza na úrovni *metakategorií* a *metodológie* sa týka nielen teórie, ale aj empirických problémov.

⁷ Podrobnú analýzu týchto dichotómií nájde čitateľ v štúdiách v zborníku [21].

Prístup, ktorý tu používame, môžeme znázorniť nasledovne:⁸

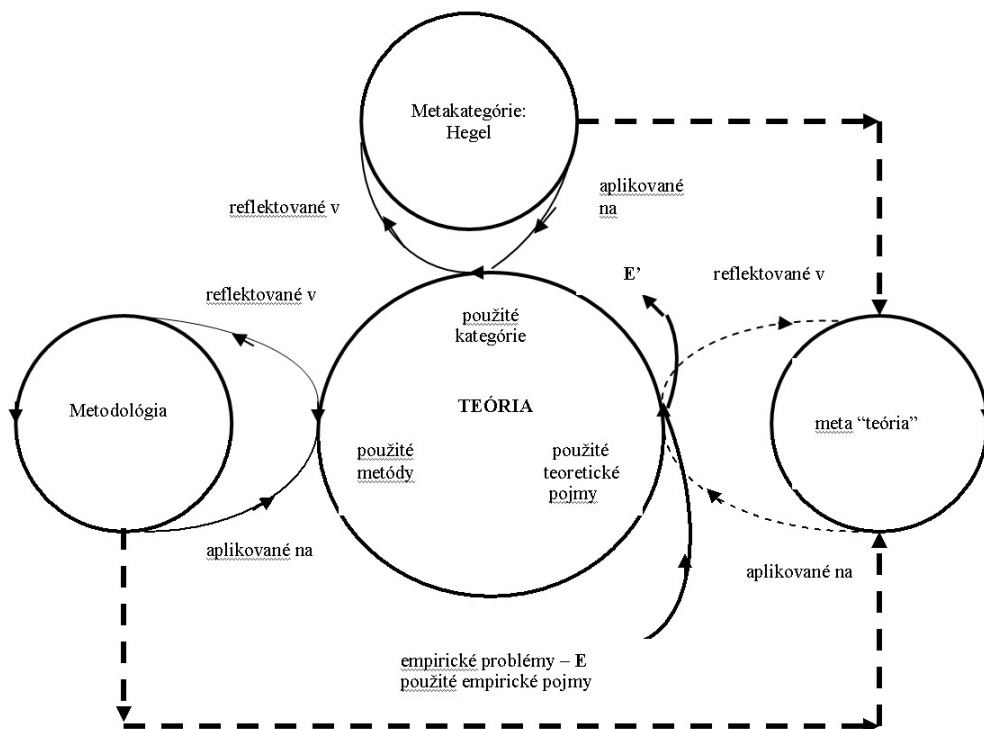

Schéma 1: Vzťah kategórií, aplikovaných metód a empirických/teoretických pojmov k metakategóriám, k metodológii a k meta„teórii“

3. 2. *Kategórie kvantity, kvality a miery: K. R. Howe a G. W. F. Hegel.* Uvedenú charakteristiku kategórií, zjednocujúcich v sebe epistemický a ontologický rozmer, použil, i keď len implicitne, K. R. Howe vo svojej argumentácii proti sporu o kvalitatívne, resp. kvantitatívne metódy. Tvrdí, že ak k údajom pristupujem z hľadiska tohto sporu, tie nadobúdajú tak *ontologický*, ako aj *merací* zmysel, takže dostávame nasledovné rozdelenie údajov ([20], 11):

Údaje sú	Zmysel	
	Ontologický	Merací
Kvalitatívne	ak sú intencionalistické, t. j. zahrnujú hodnoty, presvedčenia a intencie	ak vyhovujú kategorickej škále meranie
Kvantitatívne	ak nie sú intencionalistické, t. j. ak nezahrnujú hodnoty, presvedčenia a intencie	ak vyhovujú ordinálnej, intervalovej alebo pomerovej škále merania

Tab. 4: K. R. Howe o ontologickej a meracej charakteristike údajov

⁸ Krivka idúca od **E** sprostredkované cez teóriu k **E'** predstavuje teoretické riešenie empirických problémov, čo vedie k novým empirickým problémom.

To potom znamená, že v sociálnych vedách máme do činenia so štyrmi typmi údajov, ako to ilustruje nasledujúca tabuľka ([20], 11):

		Ontológia	
		Kvalitatívne	Kvantitatívne
M e r a n i e	Kvantitatívne	(I) napr. kooperatívny/ nekooperatívny	(III) napr. viac/menej ako 12 rokov školskej dochádzky
	Kvalitatívne	(II) napr. kritické myslenie (na univerzite Cornell)	(IV) napr. príjem (v \$)

Tab. 5: K. R. Howe o možných typoch údajov

Stanovisko, podľa ktorého sú kvalitatívne a kvantitatívne metódy paradigmaticky nezlučiteľné z hľadiska tejto tabuľky znamená, že *locus* tejto ich nezlučiteľnosti musí byť daný vo vzájomnej nezlučiteľnosti buď jej riadkov, alebo jej stĺpcov, alebo priamo v jej bunkách (I) – (IV) v tom zmysle, že nezlučiteľnosť je daná určitou kombináciou meracích a ontologických typov údajov, t. j. že niektoré z týchto buniek by vôbec nemali existovať. K. R. Howe je však schopný ukázať, že nezlučiteľnosť nemôže byť daná medzi riadkami, keďže je možné *kombinovať premenné, ktorým sú priradené odlišné škály*. Nemôže byť daná ani vo vzájomnej nezlučiteľnosti jej stĺpcov, keďže možno kombinovať napríklad demografické premenné, napríklad počet rokov školskej dochádzky s premennými konania, ako sú napríklad kooperatívnosť a kritické myslenie. Nakoniec nemôže byť daná ani v bunkách, keďže každá z nich je možná. To platí napríklad pre bunku (I), kde možno prejsť napr. od úvahy o prítomnosti/nepřítomnosti kooperatívnosti k úvahám o nich v termínoch číselného priradenia 0 – 100.

Howeho schopnosť zjednotiť ontologický a merací aspekt vzhľadom na kategórie kvality a kvantity nás teraz vedie k Hegelovým úvahám o samotných *kategóriách* kvality a kvantity, ako sú dané v jeho *Logike ako vede* [17] a v jeho *Prednáškach o logike* z roku 1831 [18]. Tieto úvahy, i keď boli formulované už pred takmer 200 rokmi, predsa ešte majú podľa nášho názoru zásadný význam, pokiaľ ide o kvalitatívne a kvantitatívne metódy v sociálnych vedách, a obzvlášť v súvislosti s tým, čo Blumer nazval „logické premisy analýzy premennej“. Tento význam je daný tým, že Hegel pri analýze kategórií kvality a kvantity ukazuje, že v empirických (t. j. nematematických) disciplínach máme vždy do činenia s ich jednotou, ktorej priraduje kategóriu *miery*. Treba spomenúť aj skutočnosť, že Hegel rekonštruuje jednotlivé úrovne či stupne, cez ktoré sa vyvíja jednota kvality a kvantity v miere.

U Hegela je východiskom bezprostredná jednota kvality a kvantity v nejakej entite, ktorej je možné priradiť to, čo Hegel označuje ako „Größe“ a čo prekladáme ako „*veľičina*“; tá vyjadruje poznanie tejto jednoty v rámci kategórie miery. Veľičinu q priradenú nejakej entite A tak vyjadrujeme pomocou usporiadanej dvojice $\langle \{q\}, [q] \rangle_A$. $\{q\}$ tu zastupuje kvantitatívny aspekt veľičiny q , zatiaľ čo $[q]$ zastupuje jej kvalitatívny aspekt.

Ďalej Hegel uvažuje o situácii, keď je tá istá veľičina priradená viacerým objektom, napríklad A, B, C atď.; pokúšame sa zistiť, čo sa stane – v dôsledku interakcie medzi nimi

– s touto veličinou na objektoch B, C atď., ak sa jej veľkosť/hodnota na objekte A mení. Túto úroveň poznania miery vyjadrujeme nasledovne („ Δ “ tu predstavuje zmenu a „ \otimes “ predstavuje určitú reláciu, napríklad priamu alebo nepriamu úmeru):

$$\langle \Delta\{q\}, [q] \rangle_A \otimes \langle \Delta\{q\}, [q] \rangle_B$$

Ako tretí krok Hegel uvažuje o všeobecnejšom a zložitejšom prípade, keď už máme poznanie o viacerých *odlišných* veličinách q_1, q_2, \dots, q_n , t. j. aj poznanie o odlišných *kvalitách*, a potom uvažujeme o ich možných vzájomných vzťahoch. To vyjadrujeme nasledovne:

$$\langle \{q_1\}, [q_1] \rangle \otimes \langle \{q_2\}, [q_2] \rangle$$

Hegel nakoniec uvažuje o situácii, keď na základe už existujúceho poznania veličín q_1, q_2, \dots, q_n , zavádzame *novú*, t. j. dovtedy ešte neznámu veličinu, čím súčasne objavujeme aj *novú kvalitu*. Túto situáciu vyjadrujeme nasledovne („ Df “ tu predstavuje definíciu):

$$\langle \{q_{n+1}\}, [q_{n+1}] \rangle =_{\text{Df}} \langle \{q_1\}, [q_1] \rangle \otimes \langle \{q_2\}, [q_2] \rangle \otimes \dots \otimes \langle \{q_n\}, [q_n] \rangle$$

Vzhľadom na tieto úvahy o kvalite, kvantite a miere treba spomenúť, že pre Hegela predstavujú veličiny empirických vied typ poznania, ktorý nerozlučne spája poznanie kvality a kvantity. Tento aspekt Hegelových úvah o veličinách v rámci kategórie miery bude zrozumiteľnejší, ak ich porovnáme s názormi Briana Ellisa z jeho štúdie [8]. Ellis na jej začiatku vymedzuje *kategoriálny rámec* svojich úvah o meraní nasledovným spôsobom: „Meranie musí poskytnúť mieru nejakej kvantity. Ale za akých podmienok môžeme povedať, že nejaká vec má alebo vlastní kvantitu? Môžeme povedať... že ak nejaké veci majú spoločnú kvantitu, či už je to dĺžka, plocha, hmotnosť, tlak, náboj, alebo teplota, tak musí mať zmysel porovnávať tieto veci vzhľadom na túto kvantitu a povedať, či jedna je väčšia, rovnaká alebo menšia ako iná v tomto ohľade... Niekedy má zmysel povedať, že dve veci sú si navzájom rovné v určitom ohľade, keď nemá zmysel povedať, že jedna je väčšia alebo menšia ako druhá v tomto ohľade... Rovnosť tohto druhu možno opísať ako *kvalitatívnu rovnosť*“ ([8], 37 – 38).

To znamená, že Ellis v protiklade k Hegelovi kladie kategórie kvality a kvantity v rámci svojich úvah o meraní do nezmieriteľného protikladu, v dôsledku čoho nemôžu byť zjednotené v nijakom type poznania. To, čo Ellis nazýva „spoločná kvantita“ je z Hegelovho hľadiska kvalitou, ktorú majú viaceré entity, t. j. *jednou a tou istou kvalitou, ktorá je im všetkým spoločná*.⁹ Ak táto kvalita je takého druhu, že umožňuje to, čomu sa hovorí „viac alebo menej“, tak možno hovoriť o jednote kvality a kvantity vo veličine v rámci kategórie miery.

Záver, ktorý možno urobiť z analýzy Hegelových úvah a z ich porovnania so stanoviskom B. Ellisa v [8], znie: *Všetky pokusy odmietnuť meranie v empirických vedách pre jeho jednostrannosť ako čisto kvantitatívnej procedúry sú neudržateľné*. Meranie je vždy založené na explicitnom poznaní kvality¹⁰ skúmaných objektov. Na tomto základe sa

⁹ O tom pozri ([22] a [23]).

¹⁰ Toto poznanie kvality môže prechádzať viacerými stupňami; v tejto štúdií nepodávame ani ich kategoriálnu typológiu, ani ich kategoriálnu analýzu.

teraz môžeme vrátiť k Blumerovemu chápaniu toho, čo nazýva „logické premisy analýzy premennej“.

3.3 H. Blumer, *symbol, význam a posuny významu*. Naším cieľom tu nie je kritizovať Blumerov symbolický interakcionizmus, ale naznačiť *alternatívu* jeho chápania logických premis analýzy premennej, aby táto alternatíva korešpondovala s jeho symbolickým interakcionizmom.

Na základe doterajších úvah o veličinách je zjavné, že máme vždy do činenia s *menom* veličiny a s *významom* vyjadreným týmto menom, pričom tento význam je konštituovaný *poznáním kvality a kvantity*. To znamená, že požiadavku kladenú Blumerom na premenné, totiž že veličiny majú meniť svoj význam, ale tam, kde táto zmena má byť nezlučiteľná s „kvalitatívnou konštantnosťou, ktorá sa požaduje od premennej“ ([3], 688), je možné zohľadniť takým spôsobom, že priradíme jednému a tomu istému menu veličiny (v Blumerovej terminológii „premennej“) odlišné významy. V opise ľudskej interakcie je preto možné v jej odlišných častiach a podčastiach použiť jedno a to isté meno veličiny (premennej), ale s odlišnými významami, takže každý z týchto významov predstavuje poznanie o zadanej, *konštantnej* kvalite.

Na základe Hegelových úvah o kategórii miery je tiež zjavné, že k problematike posunu významu vzhľadom na veličiny (premenné) možno pristupovať takým spôsobom, že pri opise interakcií postupne zavádzame *nové symboly premenných s novými významami*. Tak možno prekonať aj Blumerovo tvrdenie, že v sociálnych vedách nemôžeme použiť definitívne pojmy a že sme preto odkázaní len na použitie senzitivizujúcich pojmov. Ak pochopíme, že opis interakcií medzi ľuďmi sa uskutočňuje prostredníctvom postupnosti výrazov s posúvajúcimi sa významami, tak tieto postupnosti možno použiť na zachytenie jednotlivých udalostí (*happenings*) v sociálnom svete.

LITERATÚRA

- [1] BLUMER, M.: The Problem of the Concept in Social Psychology. In: *American Journal of Sociology*, Vol. 45, 1940, pp. 707 – 719.
- [2] BLUMER, M.: What is Wrong with Social Theory? In: *American Sociological Review*, Vol. 19, 1954, pp. 3 – 10.
- [3] BLUMER, M.: Sociological Analysis and the „Variable“. In: *American Sociological Review*, Vol. 21, 1956, pp. 683 – 690.
- [4] BULMER, M.: Concepts in the Analysis of Data. In: *Sociological Review*, Vol. 27, 1979, pp. 651 – 677.
- [5] BRANNEN, J. (ed.): *Mixing Methods*. Brookfield: Avebury 1992.
- [6] BRYMAN, A.: *Quantity and Quality in Social Research*. London: Routledge 1988.
- [7] BRYMAN, A.: Quantitative and Qualitative Research. In: [5], pp. 57 – 79.
- [8] ELLIS, B.: Some Fundamental Problems of Direct Measurement. In: *Australasian Journal of Philosophy*, Vol. 38, 1960, pp. 37 – 47.
- [9] GUBA, E. G.: What We Have Learned About Naturalistic Evaluation? In: *Evaluation Practice*, Vol. 8, 1987, pp. 23 – 43.
- [10] GUBA, E. G. – LINCOLN, Y. S.: Epistemological and Methodological Bases of Naturalistic Inquiry. In: *Educational Communication and Technology Journal*, Vol. 30, 1982, pp. 233 – 252.
- [11] HAMMERSLEY, M.: *The Dilemma of Qualitative Method*. London: Routledge 1989.
- [12] HAMMERSLEY, M.: Deconstructing the Qualitative – Quantitative Divide. In: ([5], 39 – 55).

- [13] HAMMERSLEY, M.: The Relationship between Qualitative and Quantitative Research. In: ([27], 159 – 174).
- [14] HAMMERSLEY, M.: *What is Wrong with Quantitative Research?* (manuscript 2007)
- [15] HAMMERSLEY, M.: *Questioning Qualitative Inquiry*. Los Angeles: SAGE 2008.
- [16] HARRÉ, R. – SECORD, P. F.: *The Explanation of Social Behavior*. Oxford: Blackwell 1972.
- [17] HEGEL, G. W. F.: *Logika ako veda, I. zv.* Bratislava: Nakladateľstvo Pravda 1986.
- [18] HEGEL, G. W. F.: *Vorlesungen über Logik – 1831*. Hamburg: Meiner 2001.
- [19] HENWOOD, K. L.: Qualitative Inquiry. In: ([27], 25 – 41).
- [20] HOWE, K. R.: Against the Quantitative-Qualitative Incompatibility Thesis or Dogmas Die Hard. In: *Educational Research*, Vol. 7, 1988, pp. 10 – 16.
- [21] JENKS, C. (ed.): *Core Sociological Dichotomies*. Thousand Oaks (CA): SAGE 1998.
- [22] KOSLOW, A.: Quantity and Quality: Some Aspects of Measurement. In: *PSA 1982*, Vol. 1. East Lansing (MI): Philosophy of Science Association 1982, pp. 183 – 198.
- [23] KOSLOW, A.: Quantitative Nonnumerical Relations in Science. In: Savage, C. W. – Ehrlich, P. (eds.): *Philosophical and Foundational Issues in Measurement Theory*. Hillsdale (NJ): Lawrence Erlbaum 1992, pp. 139 – 165
- [24] KUSÁ, Z.: Kvantitatívne a kvalitatívne stratégie v spoločenskovednom výskume. In: Černík, V. – Viceník, J. (eds.): *Zákon, explanácia a interpretácia v spoločenských vedách*. Bratislava: IRIS 2005, s. 225 – 238.
- [25] LINCOLN, Y. S. – GUBA, E. G.: *Naturalistic Inquiry*. Beverly Hills (CA): SAGE 1985.
- [26] REICHARDT, C. – COOK, T. D.: Beyond qualitative versus quantitative methods. In: Cook, T. D. – Reichardt, C. (eds.): *Qualitative and Quantitative Methods in Evaluation Research*. Beverly Hills (CA): SAGE 1979, pp. 7 – 32.
- [27] RICHARDSON, J. T. E. (ed.): *Handbook of Qualitative Research Methods for Psychology and Social Sciences*. Leicester: The British Psychological Society 1996.
- [28] SILVERMAN, D.: Qualitative/Quantitative. In: ([21], 78 – 95).

doc. PhDr. Igor Hanzel, CSc.
 Katedra logiky a metodológie vied FiF UK
 Gondova 2
 818 01 Bratislava 1
 SR